

УДК:378.016:57

Лілія НІКІТЧЕНКО

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри біології Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, місто Вінниця, Україна
e-mail: Lilek1504@rambler. ru

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті йдеться про принципи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології у процесі професійної підготовки. Висвітлено деякі проблеми формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології у процесі професійної підготовки. Визначено теоретичні засади педагогічної майстерності вчителя біології, що розкривають її сутність, теоретично обґрунтувати принципи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології у процесі професійної підготовки. Визначено та теоретично обґрунтовано специфічні принципи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології.

Ключові слова: педагогічна майстерність, вчитель біології, принципи формування, професійна підготовка.

У модернізації сучасної загальноосвітньої школи важлива роль належить вчителю біології, який підготовлений до реалізації професійних функцій, розуміє закономірності біологічної освіти, здатний педагогічно мислити, планувати й аналізувати освітній процес, успішно розв'язувати проблеми, що виникають під час вивчення біології у школі. Педагогічна майстерність і кваліфікованість вчителя біології виявляється в якісних характеристиках: рівні володіння професійно-педагогічними операціями, компетентності, спрямованості. Відповідно якісні характеристики мають формуватися вже у процесі навчання у вищому навчальному закладі, яке передбачає професійне становлення, розвиток загальної та педагогічної культури, виховання особистісних якостей та формування професійно значущих якостей.

Як показує аналіз останніх досліджень і публікацій, з проблеми формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології, першочерговим завданням стоїть вирішення основних питань біологічної освіти і реалізація напрямів реформування її в Україні, а саме: використання інноваційних методик у стандартах викладання біології; оновлення засобів та методів навчання; зміцнення зв'язку теорії з практикою; оновлення змісту вищої та середньої освіти; забезпечення професійної адаптації випускників. Все це неможливо без усвідомлення сутності змін, що відбуваються в суспільстві, і виборі ефективних шляхів їх здійснення з боку викладачів на усіх рівнях [4, 6].

Особлива увага до формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології зумов-

люється тим, що викладачі цього предмету повинні враховувати сукупність педагогічних факторів, які впливають на засвоєння знань учнями загальноосвітньої школи і в подальшому використання цих знань в практичній діяльності. Саме тому зростають вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх учителів біології, формування у них умінь самостійно приймати своєчасні, обґрунтовані, правильні та творчі рішення що базуються на опануванні основами педагогічної майстерності.

Проблеми формування основ педагогічної майстерності майбутніх учителів біології підтверджується низкою недоліків під час підготовки у вищому навчальному закладі, а саме: спрямованість професійної підготовки майбутнього вчителя біології недостатньо відповідає потребам практичної готовності студентів до педагогічної діяльності у школі; теоретична підготовка з біологічних дисциплін недостатньо поєднується з необхідними професійними вміннями майбутніх учителів біології; використання студентами педагогічної техніки під час навчальної практики має епізодичний характер, що свідчить про низький рівень володіння основами педагогічної майстерності.

Отже, мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні принципів формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології в процесі професійної підготовки.

Відповідно до поставленої мети сформульовано основні завдання дослідження:

1. Визначити теоретичні засади педагогічної майстерності вчителя біології, що розкривають її сутність.

2. Визначити та теоретично обґрунтувати принципи формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології у процесі професійної підготовки.

У чому ж виявляється педагогічна майстерність вчителя біології? Тривалий час вважалося, що головне для майбутнього вчителя, це засвоєння ним певної системи знань з предмету. Тобто, чим більше вчитель знає, тим краще він підготовлений. Але одних теоретичних знань замало: потрібні ще вміння й практичні навички. Тому в процесі навчання у майбутніх вчителів біології потрібно розвивати творчі здібності, формувати професійні вміння та якості, що згодом знадобляться їм у педагогічній діяльності. Педагогічна діяльність у широкому розумінні розглядається як діяльність, метою якої є виховання підрастаючого покоління. Структура педагогічної діяльності містить ряд компонентів: мету, мотиви, об'єкт, суб'єкт, функції, засоби та результат [3, 25–26]. Поступово рівень педагогічної діяльності вчителя зростає, він оволодіває новими педагогічними технологіями, підвищує свою психолого-педагогічну культуру, розвиває педагогічні, творчі здібності, якості і властивості, збагачується методичний досвід, зростає професіоналізм, досягається власне педагогічна майстерність, яка визначається постійним прагненням до творчості, до пошуку, нових педагогічних засобів, створенням власних прийомів і методик.

І. Зязюн висловлює думку, що на рівні досягнення майстерності виникає особлива властивість професійної діяльності, виражена здатністю інтегруватися з будь-яким науково-практичним контекстом, досвідом, інформацією, перетворюючи її на джерело, засіб вирішення професійних завдань і власного професійного зростання.

Таким чином, педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі” [3, 32]. Сьогодні українська педагогічна наука виокремлює чотири основні характеристики майстерного вчителя, тобто компоненти педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість – передбачає орієнтацію на учня, врахування його потреб, вибір доцільних засобів впливу та взаємодії, крім цього – гідне самоствердження самого педагога, як кваліфікованого працівника; професійна компетентність – основними складовими професійної компетентності вчителя біології є його знання: з дисципліни, яку він викладає, педагогіки, психології та методики. Вищезазначені знання повинні бути комплексними, а не відокремленими одні від одних. В один і той же момент часу вчитель має во-

лодіти навчальним матеріалом з предмету який викладає, усвідомлювати, як краще донести його до учнів, враховуючи при цьому вікові особливості школярів; педагогічні здібності – організаторські здібності, комунікативні, конструктивні, гностичні, дидактичні, перцептивні, емоційна стабільність та креативність; педагогічна техніка – володіння комплексом прийомів, які допомагають вчителю глибше виявити себе і досягти оптимальних результатів у роботі [2, 15].

Становлення педагогічної майстерності майбутніх учителів біології на етапі професійної підготовки потребує, на наш погляд, проектування освітнього середовища, здатного забезпечити реалізацію та педагогічний супровід відповідних технологій навчання.

В якості концептуальної методології проектування такого середовища ми використовували; науковий підхід який дає змогу розкрити структуру педагогічної майстерності, виявити основні чинники, що впливають на результативність процесу; практичний – що дозволяє вивчити зміст педагогічної майстерності, оптимізувати способи її формування, визначити шляхи практичного вдосконалення; творчий – забезпечує постійний розвиток та сомовдосконалення педагога. Положення цих підходів, опосередковано, через закономірності навчання відображаються в певних педагогічних принципах.

Із закономірностей навчання у вищій школі впливає низка принципів, які ґрунтовно розкрито в сучасній психолого-педагогічній літературі: науковості, систематичності, зв'язку з життям і практикою, єдності, доступності, міцності знань, позитивної мотивації, гуманізації, наочності, індивідуалізації та диференціації, інтеграції, оптимальності навчального процесу тощо [2,5; 172, 199–212].

Водночас існують принципи, специфічні для університетської освіти, універсальність яких трактується як ціннісна орієнтація, оскільки університетська освіта є пріоритетною сферою розвитку основного інтелектуального джерела і ресурсів суспільства [2, 3]. У нашому дослідженні ми розглядаємо принципи, як керівні положення, що лежать в основі організації професійної підготовки майбутніх учителів біології, виконання яких забезпечує високий рівень формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми виділили низку принципів формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології у процесі професійної підготовки: принцип науковості; принцип практичної спрямованості навчання; принцип індивідуального підходу до студентів; принцип свідомості і активності

у процесі професійної підготовки; принцип професійного самовдосконалення.

Принцип науковості базується на точно встановлених в науці положеннях, тобто зміст біологічної освіти має відображати наукові факти, поняття, закони та теорію.

Саме цим зумовлюються підвищені вимоги до змісту кожного лабораторного заняття й відповідно формуються сприятливі умови для формування педагогічної майстерності майбутнього учителя біології. Університетська педагогічна система освіти має великі можливості для формування педагогічної майстерності учителя. До особливостей цієї системи можна віднести: надання студентам вибору відповідно до потреб і особливостей особистості; використання всіх індивідуальних особливостей особистості; реалізацію дійсних і потенційних творчих можливостей і здібностей особистості; забезпечення високого рівня наукової підготовки студента; новизни в навчанні. Принцип науковості також вимагає впровадження в навчальний процес вищого навчального закладу новітніх досягнень педагогіки, психології, методики, передового педагогічного досвіду.

У нашому дослідженні принцип науковості реалізується в таких правилах:

- виконання різноманітних завдань поставлених перед студентами на лабораторних роботах;
- пропозиція власних ідей щодо проведення лабораторних та практичних занять;
- розробка проектів з біологічних дисциплін;
- організації спілкування на дискусійному рівні, де кожен студент може висловити власну думку і аргументовано та переконливо відстояти її.

Принцип практичної спрямованості навчання полягає в розумінні студентами значення теорії в практичній роботі вчителя, вмілому застосуванні теоретичних знань для виконання практичних завдань на уроках біології. Реалізація принципу практичної спрямованості в процесі професійної підготовки має забезпечити новий аспект формування педагогічної майстерності: поєднувати нові практичні досягнення з досвідом роботи, теоретичний матеріал з практичною експериментальною діяльністю.

Майбутній учитель біології повинен бути теоретично і практично готовим до побудови власної педагогічної технології яка згодом перетвориться в майстерність.

Принцип практичної спрямованості навчання конкретизується в таких положеннях:

- кожна практична діяльність базується на основі попередньо засвоєного навчального матеріалу;

- кожен студент самостійно виконує завдання практичного характеру на лабораторних роботах, студент повинен оволодіти вмінням застосовувати здобуті знання на практиці, зберігаючи логічно-змістовий зв'язок між теорією та практикою;
- використання під час лабораторних занять проблемно-пошукові та дослідницькі завдання.

Принцип індивідуального підходу до студентів базується на організації навчального процесу, за якого вибір способів, прийомів і методів навчання зумовлюється індивідуальними особливостями студентів. Для цього викладачу потрібно вивчити індивідуальні особливості кожного студента, відповідно забезпечити диференційований підхід до конкретних студентів у процесі професійної підготовки.

Вище зазначений принцип конкретизується в таких положеннях:

- оптимальне поєднання фронтальних та індивідуальних форм і методів роботи зі студентами;
- використання диференційованих та індивідуальних навчальних завдань;
- надавати перевагу активним методам навчання;
- участь студентів у створенні педагогічних нововведень.

Педагогічний аналіз результатів навчання студентів з подальшим коригуванням. Принцип свідомості і активності у процесі професійної підготовки полягає у формуванні позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів, їх свідомості та самостійності. Свідомість студентів у навчанні забезпечується високим рівнем активності під час проведення лабораторних робіт, що характеризує їхнє ставлення до професійного навчання.

Принцип свідомості і активності у процесі професійної підготовки передбачає такі положення:

- створення під час лабораторних занять проблемних ситуацій, які потребують самостійних і активних дій студентів, та залучення їх до вирішення цих ситуацій; застосування нестандартних методів і форм навчання;
- вироблення мотивації учіння для подальшого вдосконалення професійної діяльності.

Принцип професійного самовдосконалення проявляється у сформованості психологічної готовності майбутнього учителя біології до усвідомленого, самостійного оволодіння педагогічною майстерністю. Ця готовність включає зміст уявлень майбутнього учителя про психологічну

сутність педагогічної діяльності, почуття особистісної значущості цієї діяльності, готовність до прийняття відповідальності й до спілкування.

Вище зазначений принцип конкретизується в таких положеннях:

- професійна зорієнтованість особистості студента;
- професійна спрямованість діяльності майбутнього учителя біології;
- готовність до прийняття відповідальності й потреба у самовдосконаленні.

Дотримання таких принципів організації процесу професійної підготовки майбутніх учителів біології сприяє трансформації знань студентів у систему професійних дій, у результаті чого розвиваються їхні професійні вміння та навички.

Крім названих, формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології, має спиратися на інші специфічні принципи, а саме: принцип наступності професійної підготовки базується на взаємозв'язку всіх форм та методів роботи студентів під час лабораторних занять у процесі професійної підготовки, у ході чого освоєння нового здійснюється на основі досвіду, набутого студентами на попередніх етапах практичної і теоретичної підготовки; принцип емоційності викладання реалізується через логічне, образне викладання навчального матеріалу, наведення змістовних прикладів, використання наочності,

технічних засобів навчання та інноваційних методик; принцип демократизації в процесі професійної підготовки визначається змінами, що відбуваються в суспільному житті України, а також у системі освіти розвинених країн.

Принцип передбачає обов'язковість демократичних взаємин між педагогом та студентом. Тільки за таких умов можна формувати в майбутніх учителів свідому громадянську позицію, готовність до соціальної творчості, участі в демократичному суспільному управлінні.

Отже, головною умовою якісної та ефективної професійної діяльності є досягнення вчителем оптимального рівня педагогічної майстерності. У нашому дослідженні, педагогічна майстерність розглядається як синтез психолого-педагогічних якостей фахівця і включає загально предметні знання, практичні вміння та навички.

Завдання формування педагогічної майстерності майбутніх учителів біології у вищих навчальних закладах передбачає застосування не розрізнених принципів і пов'язаних із ними методів, а полягає в реалізації єдиної, цілеспрямованої системи навчання. Комплексний підхід дозволяє забезпечити оптимальне системне врахування традиційних та інноваційних принципів, єдність яких є істотним внеском у формування професіоналізму вчителя біології та його творчого розвитку.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання сучасної вузівської молоді / І. Д. Бех // Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи: 36. наук. праць. — К.: Знання, 2000. — 520 с.
2. Галузяк В. М. Груповий тренінг як засіб розвитку особистісної зрілості майбутніх учителів / В. М. Галузяк // Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. пр. — 2011. — Вип. 35. — С. 203—211.
3. Зязюн І. А. Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого авчального закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технологічного суспільства: монографія / І. А. Зязюн, О. А. Лаврінченко, М. М. Солдатенко та ін.; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. — К.: Педагогічна думка, 2012. — 390 с.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки: схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
5. Чернілевський Д. В. Педагогіка вищої школи: підручник / Д. В. Чернілевський І. С. Гамрецький, О. А. Зарічанський, І. М. Луцький, О. В. Пшеничний; ред. Д. В. Чернілевський. — Вінниця: Глобус-Прес, 2010. — 408 с.

References

1. Bekh I. D. (2000). Vykhovannia suchasnoi vuzivskoi molodi. [Upbringing of modern high school youth] Filosofiia osvity XXI stolittia: problemy i perspektivy: 36. nauk, prats. — K.: Znannia, — 520 [in Ukrainian].
2. Haluziak V. M. (2011). Hrupovyi treninh yak zasib rozvytku osobystisnoi zrilosti maibutnih uchyteliv [Group training as a means of developing the personal maturity of future teachers] Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet im. M. Kotsiubynskoho. Naukovi zapysky. Serii: Pedahohika i psykholohiia : zb. nauk. pr. — Vyp. 35. 203-211. [in Ukrainian].
3. Ziaziun I. A. (2012). Rozvytok pedahohichnoi maisternosti vykladacha vyshchoho avchalnoho zakladu nepedahohichnoho profilu v umovakh informatsiino-tekhnolohichnoho suspilstva: monohrafiia. [Development of pedagogical skills of the teacher of higher educational institution of non-pedagogical profile in the information-technological society] Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t ped. osvity i osvity doroslykh. — Kyiv: Pedahohichna dumka — 390 [in Ukrainian].
4. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky: skhvaleno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 25 chervnia 2013 roku № 344/2013 [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021]. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. [in Ukrainian].
5. Chernilevskiy D. V. (2010). Pedahohika vyshchoi shkoly: pidruchnyk. [High School Pedagogy: Textbook]. — Vinnytsia : Hlobus-Pres— 408 [in Ukrainian].

Никитченко Л. О. Принципы формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии в процессе профессиональной подготовки

В статье говорится о принципах формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии в процессе профессиональной подготовки. Освещены некоторые проблемы формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии в процессе профессиональной подготовки. Определены теоретические основы педагогического мастерства учителя биологии, раскрыта ее сущность, теоретически обоснованы принципы формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии в процессе профессиональной подготовки. Определены и теоретически обоснованы специфические принципы формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, учитель биологии, принципы формирования, профессиональная подготовка.

Nikitchenko L. Principles of the formation of pedagogical skills of future biology teachers in the process of vocational training

The traditional teacher training system, according to leading scholars, does not meet social needs and is subject to serious criticism. The continuous increase in the requirements for the teacher led to the fact that the high level of knowledge on the subject and possession of teaching methods do not provide the current level of his professional competence. The analysis of the practice shows an inadequate level of preparedness of young teachers, in particular biology teachers, for work in situations that require the independent adoption of pedagogical decisions. It is known that the ability of the teacher to independently, scientifically substantiatedly construct the educational process is formed during many years of educational activity, spontaneously and in part.

Analyzing the psychological and pedagogical literature, we have identified a number of principles for the formation of pedagogical skills of future biology teachers in the process of professional training: the principle of science; the principle of practical orientation of training; the principle of an individual approach to students; the principle of consciousness and activity in the process of training; the principle of professional self-improvement.

The aforementioned principles of forming the pedagogical skills of future biology teachers in the process of professional training act in organic unity, forming a certain structure of the basic provisions of the organization of the educational process in the higher school. The implementation of each principle is carried out with the help of developed didactic requirements, which necessarily guides the teacher.

Key words: pedagogical skill, teacher of biology, principles of formation, professional training.

Стаття надійшла до редколегії 04.12.2017

УДК 378.04

Оксана ОЛЕКСЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та дитячої психології,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: oleksjukoksana@ukr.net

**ЛІДЕРСЬКІ РИСИ ТА ЯКОСТІ
ЯК СКЛАДОВІ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЛІДЕРА**

Розглянуто поняття лідера та якості лідера. Проаналізовані дослідження науковців з проблеми визначення певних рис та якостей особистості лідера. Зроблена спроба систематизувати деякі положення теорії рис і зіставити перелічені риси та якості з метою винайти схожість між ними.

Ключові слова: лідер, лідер-патріот, лідерські якості, концепції лідерства, теорія рис.

Зміни, які відбуваються сьогодні у світі вимагають від науковців наукових розробок методологічних засад формування лідерів-патріотів серед студентської молоді – майбутньої інтелігентної еліти, нової генерації фахівців, громадян, що здатні, на потреби держави, взяти на себе роль лідера в різних ситуаціях і вивести її на новий щабель розвитку.

Аналізуючи сучасний стан розвитку вищої освіти, діяльність різних громадських об'єднань, програми розвитку молодіжної політики в країні можна виділити суперечності між змістом діяльності перелічених інституцій соціалізації молоді людини та потребами суспільства у людині-патріота, яка має задатки, здібності, навички, тобто, компетентності лідера. І лідера, який, у першу